

Максимчук В. В. Суфіксація як один зі способів творення індивідуально-авторських іменників (на матеріалі творчості поетів Рівненщини) // Наукові записки. Серія „Філологічна”. – Острог : Національний ун-т „Острозька академія”, 2009. – Вип. 12. – С. 206–214.

Максимчук В. В.

СУФІКСАЦІЯ ЯК ОДИН ЗІ СПОСОБІВ ТВОРЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИХ ІМЕННИКІВ (на матеріалі творчості поетів Рівненщини)

У статті аналізуються суфіксальні індивідуально-авторські іменникові новотвори у лексиконі поетів Рівненщини; з'ясовується стилістична роль демінутивних та аугментативних суфіксів у творенні авторських номінацій.

The article is devoted to the analysis of suffixal occasional nouns in Rivnenshchyna poets' texts and to the stylistic function of diminutive and augmentative suffixes in occasional nominations.

В статье анализируются суффиксальные индивидуально-авторские существительные в лексиконе поэтов Ровенщины; выясняется стилистическая роль деминутивных и аугментативных суффиксов в создании авторских номинаций.

Ключові слова: *неологія, okazіональний словотвір, суфіксація, українська поезія XX–XXI ст.*

Key words: *neology, occasional ..., suffixion, Ukrainian poetry of XX–XXIth century.*

Ключевые слова: *неология, окказиональное словообразование, украинская поэзия XX–XXI вв.*

Індивідуально-авторські іменники, утворені суфіксальним способом, активно поповнюють лексикон української мови. Субстантиви такого типу описані в різних неологічних словниках, укладених на матеріалі публіцистики, поетичних та прозових текстів (праці О. А. Стишова, Ж. В. Колоїз, Г. М. Вокальчук, О. О. Жижомі, К. В. Брітікової, Н. А. Адах, Н. В. Гаврилюк та ін.). Однак до цього часу в українській лінгвостилістиці та неології не підлягали системному лінгвістичному аналізу суфіксальні індивідуально-авторські іменники, зафіксовані у лексиконі поетів Рівненщини. Тому метою статті є з'ясування специфіки цих новотворів. Матеріалом для дослідження слугувало близько 2000 одиниць зі 100 збірок понад 50 рівненських поетів.

Індивідуально-авторські субстантиви становлять найбільшу групу інновацій у лексиконі поетів Рівненщини (за нашими підрахунками — близько 55%), що, на думку дослідників, породжено загальною тенденцією до номіналізації. Якщо в загальновживаній мові поява значної кількості іменникових новотворів викликана потребою в номінації певних понять, то в розмовному стилі і в мові художніх творів їх виникнення підпорядковане переважно завданням виявлення мовної експресії. Це, як вважає О. Стишов, зумовлено „нейтралізацією експресивних засобів висловлювання, характерних для попереднього періоду розвитку функціонального різновиду мови, і пошуками нових виразово-зображальних одиниць” [5; 122], які поповнюються за допомогою індивідуально-авторських новотворів.

В іменниковій оказіональній деривації поетів Рівненщини високою продуктивністю відзначається суфіксальний спосіб, за допомогою якого створюються тематично різнопланові субстантиви від іменникових, прикметникових та дієслівних основ. Вони об'єднують назви осіб, абстрактних понять, предметів, матеріалів, речовин тощо.

Активно поповнюється тематична група іменників на позначення назв осіб (агентивів). Цьому сприяють позамовні фактори та постійна потреба номінації нових осіб за належністю їх до певної соціальної групи, за певним видом занять чи якоюсь іншою специфічною ознакою. Утворення назв осіб чоловічої статі відбувається за допомогою таких суфіксів:

а) **-ець** (указує на характер діяльності особи): *блукалець, злостивець*, напр.: *Може, примружені очі / побачать ту далеч / Й того блукальця, що вийде / мене зустрічать; Знову блукальцеві, що задрімав в електричці / являться сни про пробудження; Чи знайди, чи блукальці – не рвачі...* (С. Мейта); пор. з узуальним **блукач**;

б) **-ник** (називає осіб за родом занять): *голярник, елітник, побідник* (пор. з узуальним **переможець**), напр., – *Чому ти кривився, Іване, – / Пита голярник, мов не зна, – / Тож бритва ніби непогана, / Зі сталі чистої вона* (В. Грабоус);

в) **-ар** (указує на осіб за характером і місцем діяльності): *криничар, вогняр*, пор.: *Ой сходилися криничарі, / землю обмацували ногами босими; Лопотять*

крильми вишитими над ковалями, / криничарами і теслями... (М. Тимчак); Він сам – вогняр, / бо у вогнях / з Москви ще мусив / гартуватись (М. Пшеничний);

г) **-лик** (указує на зневажливе ставлення до особи): *брехлик*, напр., *Наші душі гвалтує техніка / Телефонами й біотоками, / Що любові моїй ті брехлики, / Що кричать з брехунця скоромовками?* (В. Каневська). Із контексту можна зробити висновок, що за допомогою суфікса **-лик** автор висловлює негативне ставлення до радіожурналістів, називаючи їх *брехликами*, а радіоприймач — *брехунцем*.

Індивідуально-авторські назви осіб жіночої статі — це переважно відсубстантивні іменники, утворені від найменувань осіб чоловічої статі або загальних назв. Інколи такі новотвори підсилюються демінутивними суфіксами, напр.: *книгарочка* ← *книгарка ← *книгар* ← *книга*. У наведеному прикладі зменшено-пестливий суфікс **-очк-** надає новотвору експресивно-оцінної функції та мейоративного забарвлення, пор. : *Ах, любі книгарочки, / Якби ж не проїздом тут; Уже продали... Ах, милі книгарочки...* (Б. Боровець).

Номінації на позначення осіб жіночої статі творяться також за допомогою суфіксів **-их-, -иц-, -ш-:** *поторочи́ха, дятли́ха, лоси́ха; галерни́ця* (від прикметника *галерн-ий* + *-иц'-а*); *аборигени́ша*, напр.: *У лісі шум – звалилася гілляка / І травмувала Дятла – / Знаного трудівника. / Дятли́ха приголомшена залякла; ...Дятли́ха премійована була* (В. Грабоус); *...Тутейші аборигени́ші так дивно зовуться – „гейші”* (О. Ірванець).

Значну за кількістю лексичну групу становлять індивідуально-авторські субстантиви на позначення істоти / неістоти за ознакою недорослості, які утворюються від іменникових основ за допомогою суфікса **-ен-**, що переводить їх в іменники середнього роду, та флексії **-а**, а в множині — суфіксів **-ат-, -ят-, -чат-:** *соняше́ня, бере́зень, во́ждень, дере́вень, до́щень, ясе́нь, яче́нь, ві́трень, зоре́нь, кульбабе́нь, сосне́нь*, наприклад: *І соняхи, й малі соняшенята / Воднораз всі над шляхом зацвіли...* (С. Бабій); *...А там глядиш: / сідельце з до́щенят / Мотуззями вчепилося за плечі...* (М. Тимчак); *... Малесеньке, маленьке до́щень, / А скільки у душі від тебе світла!* (П. Велесик). Дуже часто новотвори такого типу підсилюються демінутивними суфіксами (**-к-, -очк-, -аточк-**), що створює ефект суб'єктивної оцінки денотата: *до́щеньтко, бусле́ньтко, гориле́ньтко, кенгу́рятко, кру́кче́ньтко, орля́точко, яблуне́ньтко*, пор.: *Гориле́ньтку / Мама-горила / вранці у*

горщику / *Борицк варила; Каркнув Крук: / – Я внученьтко / Часто кличу / Крукченьтком.* (Л. Куліш-Зіньків); *Яблунятко тонконоге / Усміхнулось подорожнім...* (М. Береза). Рідше іменники на позначення особи за ознакою недорослості творяться за допомогою суфікса **-ч-** (*школярча, мельнича*), напр.: *...Із води збитошно і блакитно / Школярча підморгує мені.* (М. Пшеничний). У словнику рівненських поетів зустрічаються номінації, сконструйовані на базі загальноновживаного слова за допомогою суфікса **-ц'-**, який вживається для вираження мейоративної оцінки та надає слову стилістичного забарвлення. У контексті такі новотвори зустрічаються переважно в множині, що пояснюється версифікаційною потребою — збереженням ритмомелодики вірша, напр.: *Котилася хвилечка до деревцят...* (М. Береза); *Течуть солоні / Джерельцята...* (Мейта4:58). Малопродуктивним є творення назв істот за допомогою суфікса **-ј-**: *Кротята: / – Що там, на землі? Скажи нам, таточку, / Що діється вгорі?* (В. Грабоус). Давнє словотвірне значення недорослості зберігається в іменниках, що позначали „помічника в певній діяльності” [2; 38] із суфіксом **-чук**: *Місяцю, як дивився? / То ж – твої місянчуки!; Місяцю, як ти дивився! / Всі ж вони – місянчуки; Місяцю, ти – винуватий. / Ми – твої місянчуки.* (А. Листопад).

Семантична група на позначення абстрактних понять поповнюється за допомогою непродуктивних словотворчих афіксів — суфіксів давнього походження **-б-** (вказує на процес, дію): *тужба*; **-в-** (властивий для творення збірних іменників жіночого роду): *колючва*; **-ив-, -ј-** (служать для творення абстрактних іменників середнього роду): *кущиво, сниво, інозем'я*, напр.: *Іду в ліси, де волею пропахла / Нев'януча тужба соснових віт...* (Л. Литвинчук); *Пишіть: летів до інозем'я, / Аж спотикалася душа...* (М. Пшеничний).

Іменники зі значенням одиничності виділеної із невизначеної збірності, множинності творяться за допомогою суфікса **-ин-**, який інколи підсилюється демінутивними морфемами: *попелина, лепешина, дикобразина, зірничина, буришинка, вогниночка, золотинка, журавлинка*, напр.: *Впала й на нього, припала ота попелина, / Там, де судилося пісні крило жайворине...* (С. Бабій); *Тремтить найперша золотинка літа, / Гаптує осінь на прозорім тлі* (П. Велесик).

Збірні відсубстантивні іменники творяться відповідно до узуальних зразків за допомогою суфіксів **-инн'-, -н'-, -овинн'-** (*сніговиння, бур'яниння, золотиння*,

рослиння, хмариння, терновиння, яровиння), пор.: *Розстелили попідтинню / Золотиння – / В тихім погляді-світінні / Ані тіні!* (Є. Шморгун); *Крізь дощове нудне хмариння / Сипнувся пригорщами промінь – / Усмішка у твоїх очах* (І. Пашук).

У словотворчості рівненських поетів зустрічається суфіксоподібний компонент **-ман**, що означає „той, хто пристрасно захоплюється чимось, любитель чогось”: *телеман, металоман*, напр., *Жовтий блиск, металом пахне – / Розум, як в тумані: / Вже ні сорому, ні страху / У металоманів* (В. Басараба). Це характерно для неологічної лексики у вітчизняній публіцистиці, пор.: *флінтоман, поттероман, пивоман, кіноман* [Див.: 1, 5]. Однак, в українській гумористичній прозі суфіксоїд **-ман** набуває іншої семантики: у творчості О. Чорногуза засвідчено номінацію *ниркоман* — „хворий на нирки” [4; 10].

Віддієслівні субстантиви, що виражають загальне словотвірне значення опредметненої дії, утворені за допомогою суфікса **-нн'-** (та його аломорфів: **-анн'-**, **-енн'-**, **-інн'-**): *матюжіння, духміння, духмяніння, розстання, стрясіння, весновіння, відгоміння* напр.: *Точнісінько як в червні. Та от тільки / Без духмяніння свіжого покосу.* (Є. Шморгун); *Не шелестить. Упокоєно спить ще Росія. / Мчитьсся планета в майбутнє стрясінь, колотнеч.* (А. Криловець).

Продуктивним є відприкметниковий та віддієприкметниковий словотвірний тип на **-ість**:

1) словотвірне значення якості, особливості, властивості, притаманні кому-, чому-небудь: *квітневість, сосновість, сріберність, гіркавість, любистковість, ненаситимість, неокупність, нерозхлюпаність, високостість, сніжність*, наприклад: *Є крила... / Мости і пороми. / І вічна любистковість зел.* (А. Листопад);

2) називання рис характеру (переважно негативних): *зміїність, лютність, собачість*, пор.: *...зіщуленим цуценятком / скавультить холодна душа / в ноги перехожим жінкам / лащитьсся покинута собачість.* (А. Криловець).

Одиничним утворенням представлений іншомовний суфікс **-ізм**, що виражає загальне значення абстрагованої ознаки: *...Щоб корови і конячки, / Як минулого болячки, / Не проникли в світлоїзм.* (В. Попенко).

Поширені у лексиконі рівненських поетів віддієприкметникові та відсубстантивні іменники зі слов'янськими суфіксами **-ств-** / **-цтв-**, що вказують на поведінку, рису характеру, стан (*обіцяльництво, здирацтво*), належність когось до

певної сукупності (*падлюцтво*), напр.: *Чув я, / де дзвонам вітри не розгойдують біла, / Чув я, / де круки падлюцтва ховають крила.* (М. Тимчак).

Творення нових назв реалій є непродуктивним словотвірним типом у словнику поетів Рівненщини. Зниження продуктивності творення таких одиниць, на думку О. А. Стишова, можна пояснити „активізацією нових лексичних запозичень з інших мов; пор.: *плеєр, степлер, скотч, синтепон* тощо” [5; 140].

Серед okazіональних субстантивів, утворених суфіксальним способом, у лексиконі поетів Рівненщини вирізняються нульсуфіксальні утворення.

За допомогою нульової суфіксації будуються абстрактні іменники від дієслівних та від прикметникових основ з усіченням суфіксів та флексій. Такі okazіональні одиниці творяться „як від „чистих” основ, так і від тих, у складі яких наявні префікси або суфікси” [2; 46], напр.: 1) іменники віддієслівного походження — *заклич* ← *закликати*, *завив* ← *завивати*, *незабуць* ← *не забути*, *вигойд* ← *вигойдати*, пор.: *У закличі, славі сягаєш зеніту, / Хоч доля болюче скасовує дні* (А. Левкович); *Серед житнього вигойду, ген за селом, / В парукрок від працюючих жниць, / Наполохано врізала небо крилом / Згряя вирійних птиць* (М. Тимчак); 2) okazіональні одиниці відприкметникового походження — *блакит* ← *блакитний*, *погідь* ← *погідний*: *...І хмари блакити кругом закривають, / Регоче вітрисько безжалісно-злий* (М. Сташук).

Отже, суфіксальний словотвір є одним з найпродуктивніших способів, який рівненські поети використовують для конституювання нових слів.

Продуктивними є суфікси **-ець, -ник, -ар, -их-, -иц-, -инн'-, -н'-, -овинн'-, -ість**, які служать для творення різних лексико-семантичних груп іменників — назв осіб чоловічої та жіночої статей, істот / неістот за ознакою недорослості, абстрактних понять тощо. Поширені аугментативні та демінутивні суфікси, за допомогою яких виражається емоційно-експресивне забарвлення денотата, його стилістична функція.

Література

1. Брітікова К. В. // Узуальне та okazіональне в інноваціях сучасної української мови : тенденції оновлення лексико-словотвірної категорії назв особи : дис. ...кандидата філол. наук : спец. 10.02.01 / Брітікова Катерина В'ячеславівна. —

Донецьк, 2007. – 305 с.

2. Плющ М. Я. Граматика української мови : у 2 ч. Ч 1. Морфеміка. Словотвір. Морфологія : [підручник] / М. Я. Плющ. — К. : Вища школа, 2005. — 286 с.

3. Полюга Л. М. Суфіксальні морфеми / Л. М. Полюга // Полюга Л. М. Словник українських морфем / Л. М. Полюга. — Львів : Світ, 2001. — С. 375—392.

4. Русанівський В. М. Український гумор і його мова / В. М. Русанівський // Мовознавство. — 2005. — №2. — С. 3—18.

5. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) : [монографія] / О. А. Стишов. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. — 388 с.